
UDK: 821.14'2.09-6
Izvorni znanstveni članak
Primljen 4. XI. 2017.

SABIRA HAJDAREVIĆ
Sveučilište u Zadru, Odjel za klasičnu filologiju
shajdarevic@unizd.hr

IMENOVANJE KORESPONDENATA U ARISTENETOVIM LJUBAVNIM PISMIMA: TRADICIJA I INOVACIJA

Sažetak

Književne konvencije grčke fikcionalne epistolografije nalažu autorima određena pravila za imenovanje korespondenata. Dopuštena su tri tipa: odabir stvarne osobe, posudba literarnoga lika ili stvaranje „umjetnih“, tzv. opisnih imena.

U članku se detaljno analiziraju principi imenovanja korespondenata u zbirci *Ljubavna pisma* kasnoantičkoga epistologa Aristeneta. Dobiveni rezultati stavljeni su u kontekst književne podvrste usporedbom s imenovanjem u (opsežnijoj i hvaljenijoj) Alkifronovoj zbirci. Uz očekivane sličnosti, usporedba je ukazala i na znatne razlike: Aristenetovo imenovanje je maštovitije i složenije, točna identifikacija korespondenata je vrlo zanimljiva igra skrivača za čitatelja, a u odgonetkama pomažu u tkivo pisama pažljivo upleteni tragovi.

Članak ukazuje na Aristenetove onomastičke inovacije te ocjenjuje njihovu uspješnost i prinos književnoj vrijednosti zbirke.

Ključne riječi: Aristenet; literarna onomastika; opisna imena; grčka fikcionalna epistolografija; Alkifron

Uvod

Grčke se epistolarne zbirke javljaju relativno kasno; većina ih je konačan opseg dobila u 2. st. ili poslije. Postojala su dva razvojno srodna ogranka: pseudonimne i fikcionalne zbirke. Pošiljatelji u prvima su poznate osobe,¹ a uglavnom je riječ o autentičnim jezgrama koje su kontaminirane kasnijim krivotvorenim pismima. Za razliku od njih, u fikcionalnim nijedan od korespondenata ne mora biti stvarna osoba, a pošiljatelji se uglavnom ne ponavljaju (Hajdarević, 2013, 22-27).

Fikcionalne su zbirke bile mnogobrojne i popularne u svoje vrijeme, ali sačuvale su se samo Alkifronova, Elijanova i Filostratova (2. ili 3. st.), Aristenetova (6. st.) te Teofilaktova (7. st.). Dosadašnja su samostalna istraživanja pokazala da je književna podvrsta šarolika i da zbirke, mimo očitih tematskih paralela, nemaju mnogo toga zajedničkoga. Detaljna analiza Aristenetovih *Pisama* iznjedrila je dokaze da je zbirka složena i originalna, a „dug“ prethodnicima, prvenstveno Alkifronu, kudikamo manji nego se tvrdi (usp. Hajdarević, 2013 i Hodkinson, 2009).

Uočene varijacije i inovacije (u formi, razinama erotike, izboru izvora za intertekstualne postupke itd.) poslužile su kao poticaj za detaljnije istraživanje njegovih principa imenovanja korespondenata. Dobivene rezultate dodatno ću staviti u kontekst književne podvrste usporedbom sa stanjem u Alkifronovoj zbirci.²

Konačni je cilj rada što preciznija ocjena (eventualnih) Aristenetovih onomastičkih inovacija u odnosu na prethodnika i uzora.³

1. Alkifronova i Aristenetova zbirka

Alkifron, najuspješniji predstavnik podvrste, djelovao je između 170. i 220. godine (usp. Benner – Fobes, 1949, 6-18). Njegova zbirka broji 123 pisma, a podijeljena su u četiri cjeline: *Pisma ribara*, *Pisma seljaka*, *Pisma*

1 Npr. Aristotel, Demosten, Euripid, Ksenofont, Lukijan, Platon, Sokrat, Temistoklo itd.

2 Filostratova je isključena jer je pošiljatelj sam autor, a primatelji su uglavnom neimenovani. Dvadeset Elijanovih pisama posve je podudarno Alkifronovim *Pismima seljaka*, stoga sam i ovu (ionako opsegom zanemarivu) zbirku zanemarila. Teofilaktova pripada bizantskoj književnosti i stoga je izvan okvira moga istraživačkog interesa. Ipak, njezina analiza predstavlja logičnu nadopunu ovoga istraživanja; rezultati će pokazati trendove razvoja podvrste.

3 Rad se dijelom temelji na istraživanju predstavljenom 24. listopada 2014. na međunarodnome znanstvenom skupu *VIII. Skokovi etimološko-onomastički susreti* u Zadru.

parazita i *Pisma hetera*. Među korespondentima pronalazimo članove obitelji ribara i seljaka, paraziti se samo međusobno dopisuju, a hetere i međusobno i s ljubavnicima.

Čudnovata podudarnost da je autorovo ime jednako imenu pošiljatelja prvoga pisma izvor je prijevora znanstvenika oko autorstva Aristenetove zbirke. Nastala je između 490. i 520. godine (Drago, 2007, 25-36, Arnott, 1982, 294-296), a sastoji se od 50 erotskih pisama. Podijeljena su u dvije knjige. Prva sadrži 28, a druga 22 pisma, s tim što je posljednje nepotpuno.⁴

2. Imenovanje korespondenata u fikcionalnoj epistolografiji

Iako su pisma ovih zbirki fikcionalna, sadrže mnoga obilježja „prave“ korespondencije: prvo i drugo lice zamjenica i glagola, vokative, uvodne ili završne pozdravne formule te *titulus* s navedenim pošiljateljima i primateljima. Konvencije književne podvrste nalažu korištenje ova tri tipa njihova imenovanja:

- a) imena stvarnih ljudi, često pisaca
- b) imena posuđena iz književnih djela i
- c) opisna imena.

Kada epistolografi odaberu pisca ili literarno ime za korespondenta, odaju počast prethodnicima i potiču čitatelja na proučavanje njihova opusa. Najuobičajenija su imena trećega tipa, tzv. *opisna imena*.⁵ Većinom je riječ o zanimljivim složenicama čije sastavnice anticipiraju temu pisma ili tvore poveznicu s karakterom, zanimanjem i sferom djelovanja aktera (Arnott, 1982, 291-292). Pretpostavljena funkcija ovakvih imena je „to signal [...] the sophistic unreality of [...] characters“ (König, 2007, 278).⁶ Iako izrečena o Alkifronovim imenima, tvrdnja se tiče cijele podvrste.⁷

⁴ Zbog ograničenosti prostora zbirke predstavljam u vrlo kratkim crtama. Za više informacija usp. popis literature.

⁵ Uobičajeni termini u stranoj literaturi: *speaking names* i *nomi parlanti*, *noms parlants* i *sprechende* (ili *redende*) *Namen*.

⁶ Za većinu opisnih imena lako zaključujemo da nisu stvarna. Usp. naročito Alkifronova *Pisma parazita*.

⁷ Naravno, opisna imena pronalazimo i mnogo ranije; iznimno važnu ulogu imala su u komediji Aristofanovog tipa (usp. Kanavou, 1977).

3. Kriteriji kategorizacije

Imena korespondenata bit će pomno analizirana te pribrojena jednoj od kategorija (označene brojkama I – IV). U kategoriji I su imena stvarnih ljudi, u II literarna, u III opisna, dok su neriješeni slučajevi izdvojeni u IV. Unutar kategorije III uočene su znatne varijacije u kompleksnosti tvorbe te uvedene četiri potkategorije (označene kao IIIa – IIId). Potkategorija IIIa okuplja prozirne primjere: imena definiraju zanimanje aktera, ali nema poveznica sa sadržajem pisma. Obrnuto, u primjerima iz IIIb uspostavljena je samo veza sa sadržajem; aludira se na mjesto ili okolnosti odvijanja opisane zgrade ili karakternu crtu aktera. Primjeri IIIc sažimaju osobine obje prethodne potkategorije. Najkompleksnija su imena u IIId; veza sa sadržajem i akterima je teže uočljiva i tek detaljnijom analizom pronalazimo „ključ“ u tijelu pisma (npr. sinonime sastavnih elemenata imena) ili čak izvan njega (npr. intertekstualna poveznica dovodi do autorova izvora u kojem pronalazimo rješenje).

4. Imenovanje korespondenata – Aristenetova zbirka

Budući da se analiza metodološki temelji na potrazi za poveznicama između pisma i imena korespondenata koja uz njega stoje, a često je za puno shvaćanje odnosa potrebno uzeti u obzir oba imena istovremeno, interpretirat ću ih i rezultate iznijeti zajedno (*titulus* po *titulus*). Uz ime navedena je kategorija kojoj ono načinom tvorbe pripada i pojašnjenje svrstavanja (gdje je potrebno).

Intertekstualne poveznice korištene kao pomoć pri potvrdi identifikacija (za I i II) preuzete su iz kritičkoga izdanja Mazala, 1971. Gdje nije drugačije naznačeno, interpretacije opisnih imena su moje.⁸

I,1

Ἀρισταίνετος: I. Opisno tumačenje (< ἄριστος, 3. + αἰνετός, 3; „Onaj koji najbolje hvali“) odgovara sadržaju (pohvala ljepote žene i gaja) i Arnott 1982, 293 mu se priklanja. Giuseppe Zanetto smatra da je autor pridruživanjem vlastitoga imena među epistolografe – korespondente

⁸ Napomena: Izgubljeni su *tituli* pisama I, 2 i II, 6.

(Filostrat u I, 11, Alkifron u I, 5 i 22, a Elijan u II, 1) naglasio svoju pripadnost podvrsti (usp. sažetak u Drago, 2007, 23-24), što smatram uvjerljivijim. Dodala bih proširenje: možda je autor namjerno, u sofističkoj maniri poigravanja s čitateljima, prilagodio sadržaj pisma konotacijama svoga imena?⁹

Φιλοκάλω<φίλος, 3 (ljubitelj) + καλός, 3 (lijep): IIIb. Asocijacije sastavnica odnose se na pošiljatelja ili su argumentacija (zamišljenoga) slanja pisma; opisi lijepa žene i gaja zanimali bi „ljubitelja lijepoga“.¹⁰

I, 3

Φιλοπλάτανος<φίλος, 3. (ljubitelj) + πλάτανος, ἡ (platana): IIIb. Aluzija na mjesto radnje.

Ἀνθοκόμη<ἄνθος, τὸ (cvijet) + κόμη ἡ (kosa): IIIb. Usp. I, 3, 73-73: „Leimona je cvijećem [...] ukrasila glavu“ (ἡ δὲ Λειμώνη τοῖς ἄνθεσιν [...] τὴν κεφαλὴν ἐποιεῖτο).

I, 4

Φιλόχορος: IV.

Πολυαῖνω<πολύς, 3. (mnogobrojan) + αἶνος, ὁ (proučna priča; pohvala): IIIb. Hvalisavi erotodidaskalos poučava mladića.

I, 5

Ἀλκίφρων: I. Identitet potvrđen u pismu – odgovoru (usp. I, 22, 7 i 22-23).

Λουκιανῶ: I. Potvrđeno citatom iz *Razg. hetera* 15.

I, 6

Ἑρμοκράτης: IV. Posljednja rečenica prethodnoga pisma aluzija je na *Zgode Hereje i Kaliroje*, pa je primamljiva ideja da se aludira na

⁹ Karakteristike opisnih imena nalažu pretpostavku da su ona podređena radnji pisama te da nastaju iza nje (priča „stvara“ imena). U tome smislu, ovo bi bio suprotan i neobičan primjer.

¹⁰ Moguća je i aluzija na krajnjega primatelja pisma; čitatelja.

Hermokrata, oca junakinje. Postoji fabularna paralela; priprema se svadba (ne)djevice. Ipak, nigdje drugdje literarna se poveznica ne odnosi na ime korespondenta pisma koje tek slijedi.

Εὐφορίωνι: IV.

I, 7

Κυρτίων <κυρτίς, ἡ (vrša): IIIa.

Δικτύι <δίκτυον, τὸ (mreža): IIIa.

I, 8

Ἐχέπωλος<ἔχω (imati) + πῶλος, ὁ (ždrijeba): IIIa.

Μελησίππῳ<μέλω (brinuti) + ἵππος, ὁ (konj): IIIa.

I, 9

Στησίχορος<ἵστημι (stavljati) + χορός, ὁ (gužva; zbor): IIIId. Nema poveznice sa Stezihorovim fragmentima. Ime indirektno opisuje situaciju: ὁ χορός može značiti „mnoštvo“, a susret ljubavnika događa se u gužvi na trgu dok je žena okružena slugama, ὑπὸ τῶν οἰκετῶν περιεστοιχίζετο κύκλῳ (I, 9, 2).

Ἐρατοσθένει<ἔρωσ, ὁ (ljubav) + σθένος, τὸ (snaga): IIIId. Snaga strasti preljubnike nagoni na riskantan dodir u javnosti, a dokazuje ju i drhtanje ruku nakon dodira: πρὸς τοῦ ἔρωτος ὑπέτρεμον ἀμφοτέρων αἱ χεῖρες (I, 9, 9 – 10).

I, 10

Ἐρατόκλεια<ἔρωσ, ὁ (ljubav) + κλέος, τὸ (slava): IIIId. Priča o ljubavi Akontija i Kidipe bila je Aristenetovim čitateljima poznata iz Ovidijeve i Kalimahove verzije. Intertekstualna analiza otkriva da je pismo parafraza.

Διονυσιάδι<Διονυσιάς, ἡ (fem. dionizijski): IIIId. Vezu s Dionizom pojašnjava izvor. Kalimah navodi da je Naksos mjesto radnje ove ljubavne

priče, a naziva ga Dionizovim otokom (Διονυσιάς u Aetia, fr. 75, 40-41) jer se tamo Dioniz zaljubio u Arijadnu (usp. Drago, 2007, 207).

I, 11

Φιλόστρατος: I. Retci 15-21 parafraza su Imagines.

Εὐαγόρα<εὖ (dobro) + ἀγορεύω (govoriti): IIIb. O mladiću se na pohvalan način (εὖ) govori. Primjećujem: korespondenti su različite vrste imenovanja (usp. i II, 1 – pošiljatelj je Elijan, a ime primateljice opisno). Dakle, ovakva je kombinacija fikcije i stvarnosti u zbirci dopuštena, što može biti dodatni argument da je autor pošiljatelj u I, 1 (i tamo je ime primatelja opisno).

I, 12

Εὐήμερος<εὖ (dobro) + ἡμέρα, ἡ (dan): IIIId. Pošiljatelj tvrdi da mu je „svaki dan zbog nje (sc. hetere) svijetao“, διὰ ταύτην ἡμέρα μοι πᾶσα λευκή (I, 12, 28 – 29). Jasno, pridjev je λευκή potrebno shvatiti u prenesenom značenju, što ga čini sinonimom sastavnice imena (εὖ).

Λευκίππω<λευκός, 3. (bijel; povoljan): IIIId. Kuriozitet je da korespondente s pismom povezuje samo jedna rečenica (v. λευκή u citatu gore).

I, 13

Εὐτυχόβουλος<εὐτυχέω (pomocu sreće uspjeti) + βουλή, ἡ (odluka): IIIId. Liječnik je pomogao dobrom procjenom situacije i zapravo slučajno: ὅπερ [...] ἐκ τέχνης οὐχ εἶλεν, ἐκ τύχης μᾶλλον εἶχε λαβών (I, 13, 21 – 22).

Ἀκεστοδώρω<ἀκέομαι (liječiti) + δῶρον, τὸ (dar): IIIId. Nadareni liječnik pozvan je u pomoć. Promotrimo ročetnu rečenicu: τέχνηαι πᾶσαι προσδέονται τύχης, καὶ τύχη διακοσμεῖται ταῖς ἐπιστήμας. Tvrdnja da osobu čine uspješnom podjednako talent i sreća sažeta je u sastavnicama imena pošiljatelja i primatelja; prvim se aludira na sreću, a drugim na talent i iskustvo.

I, 14

Φιλοχρημάτιον<φίλος, 3. (ljubitelj) + χρῆμα, τὸ (zarada): IIIc. Uz definiranje zanimanja, ime naglašava akteričinu pohlepu.

Εὐμούσω <εὔμουσος, 3. (umjetnički nadaren): IIIa.

I, 15

Ἀφροδίσιος<Ἄφροδίσιος, 3. (afrodizijski): IIIId. Anticipira ljubavnu temu i utjecaj božice na političku situaciju (v. i odnos s imenom primatelja).

Λυσιμάχῳ<λύσις, ἡ (razrješenje) + μάχη, ἡ (bitka): IIIId. I, 15, 3-5 je sažeta pouka priče: „ona (sc. Afrodita; ljubav) okončava rat i navodi neprijatelje da dogovore trajan mir“ (αὕτη καὶ πόλεμον διαλύει καὶ δυσμενεῖς παρασκευάζει βεβαιότατα σπένδεσθαι), a sadrži sastavnice imena primatelja (διαλύω ima isti korijen kao prvi dio imena, a πόλεμος je sinonim drugoga). Ime pošiljatelja predstavlja uzrok (moć ljubavi), a primatelja posljedicu (razrješenje sukoba).

I, 16

Λαμπρίας: II. Usporedi: ἐφίλησεν οὕτω προσφυῶς, ὥστε μόλις ἀπέσπασε τὰ χεῖλη (Razg. hetera 3, 2, 7-8) i πεφίληκεν οὕτω προσφῦσα μανικῶς, ὥστε μόλις ἀποσπάσαι τὰ χεῖλη (Ar. I, 16, 28-30). Unatoč različitu spolu subjekata, podudarnost vokabulara je znatna.

Φιλιππίδη: II. Vjerojatno preuzeto iz komedije (Aleksid, Aristofon ili Menandar, ukupno 11 mjesta).

I, 17

Ξενοπείθης<ξένος, 3. (stran; neznalica) i πείθω (nagovarati): IIIb. Pošiljatelju ne ide zavodjenje.

Δημαρέτῳ: IV.

I, 18

Καλλικοίτη<καλός, 3. (dobar) + κοίτη, ἦ (spavanje; snošaj): IIIa.
 Μειρακιοφίλη<μειράκιον, τό (mladić) + φίλος, 3. (ljubitelj): IIIc. Hetera prekorava kolegicu što spava samo s mladićima.

I, 19

Εὐφρόνιον<εὐφρων, 2. (dobronamjerman): IIIc. Aluzijana (pretjeranu) dobroćudnost jedne od sestara – hetera.

Θελξινόη<θέλω (očarati, šarmirati): IIIc. Hetera uspijeva zavesti sestrina ljubavnika.

I, 20

Φυλακίδης<φύλαξ, ὁ (čuvar): IIIa.
 Φρουρίωνι<φρουρέω (stražariti): IIIa.

I, 21

Ἀριστομένης<ἄριστος, 3. (najbolji) + μένω (ustrajati; oklijevati): IIIb. Aludira se ili na ženinu upornost u odbijanju seksualnih odnosa ili strpljivost muškarca da ih ostvari.

Μυρωνίδη<μύρομαι (jadati se): IIIb.

I, 22

Λουκιανός: I. Ponovljeni korespondenti iz I, 5, gdje je bila potvrda Lukijanova identiteta.

Ἀλκίφρωνι: I. Intertekstualne poveznice (I, 22, 7 i 22-23) dokazuju da je odabrani Alkifron baš epistolograf.

I, 23

Μονόχωρος<μόνος, 3. (jedan) + χῶρος, ὁ (područje): IIIa. Veza s igrom kockama (usp. Bing – Höschele, 2014, 121).

Φιλοκύβω<φίλος, ζ. + κύβος, ό (kocka): IIIc. Kockar voli i kockanje i heteru, a gubi na oba polja.

I, 24

Μουσάριον: II. Sugovornica iz Razg. hetera 7.
 Λυσία: II. Usp. Razg. hetera 12. Potvrda je tematska paralela: vjernost hetere prema jednome od klijenata.

I, 25

Φιλαινίς: II. Niz motiva potječe iz Razg. hetera 12: ljubomora, opis flerta, pijenje iz iste čaše i ubacivanje jabuke u njedra.

Πετάλη: II. Vjerojatno Alkifronova hetera; i u IV, 8 glavni motiv je ljubomora, a u 13 i 14 opisuje se slično raskalašeno ponašanje na simpoziju.

I, 26

Σπεύσιππος<σπεύδω (žuriti) + ἵππος, ό (konj): IIIa. Protagonist je kurir – konjanik (usp. Bing - Höschele, 2014, 123).

Παναρέτη<πᾶς, ζ. (svaki) + ἀρετή, ἡ (vještina): IIIc. Hvali se vještina scenske umjetnice.

I, 27

Κλέαρχος: IV.
 Ἀμυνάνδρω<ἀμύνω (odbijati) + ἀνήρ, ό (muškarac): IIIb. Prema središnjem motivu.

I, 28

Νικόστρατος: IV.
 Τιμοκράτει: IV.

II, 1

Αἰλιανὸς: I. Motiv žene – livade i „voćka“ (ἡ ὀπώρα) kao metafora za ženski spolni organ preuzeti su iz Elijanova sedmog pisma.

Καλύκη<κάλυξ, ἡ (cvjetna čašica): IIIc. Erotske implikacije imena hetere naglašene su eufemizmima i metaforama iz sfere botanike (usp. „voćkama udijeli branje“ u II, 1, 40).

II, 2

Εὐξίθεος<εὖ (dobro) + ἀξιώω (štovati) + θεός, ὁ (bog): IIIb. Akter je robožan.

Πυθιάδι<Πύθιος, 3. (pitijski): IIIb. Mjesto radnje (svetište) vjerojatno je posvećeno Apolonu (usp. Bing – Höschele, 2014, 126).

II, 3

Γλυκέρα: II. Usp. Περικειρομένη i Pisma hetera.

Φιλίννη: II. Često ime u komedijama i kod Lukijana.

II, 4

Ἑρμότιμος: IV.

Ἀριστάρχω: IV.

II, 5

Παρθενίς<παρθένος, ἡ (djeвица): IIIb.

Ἄρπεδόνη<άρπεδόνη, ἡ (uže): IIIId. Asocira na gušenje obješene osobe; djeвица, navodeći fizičke manifestacije zaljubljenosti, opisuje gubljenje daha.

II, 7

Τερψίων<τέρψις, ἡ (užitak): IIIb. Oblici korijena τέρπ- često imaju erotske implikacije (usp. „radosti Afrodite“, τὰ τερπνὰ τῆς Ἀφροδίτης,

u I, 12, 17), a u pismu muškarac uživa u dva seksualna čina te s veseljem prihvata ponudu djevojke (usp. ἄσμενος αὐτίκα μάλα τὴν αἴτησιν τῆς κόρης ἐπλήρου u II, 7, 20-21).

Πολυκλεῖ: IV.

II, 8

Θεοκλῆς < θεός, ὁ (bog) + κλέος, τὸ (slava): IIIb. „Bogoslav“, zaljubljen u punicu, moli bogove da odvrte grijeh.

Ἵπερείδη: IV.

II, 9

Διονυσόδωρος: IV. Nalik imenima iz Pisama seljaka, ali tekst ne nudi poveznicu s ratarstvom ni Dionizom, veseljem, alkoholom i sl.

Ἀμπελίδι: II. U Razg. hetera 8 Ampelida poučava mlađu heteru tajnama zadržavanja ljubavnika: treba mu pobuditi ljubomoru nalaženjem novoga, a upravo to Aristenetova čini.

II, 10

Φιλοπίναξ < φίλος, ὁ (ljubitelj) + πίναξ, ὁ (pločica): IIIc. Slikar je zaljubljen u djevojku koju je naslikao (usp. II, 10, 1-2: Καλὴν γέγραφα κόρην, καὶ τῆς ἐμῆς ἠράσθην γραφῆς.).

Χρωματίωνι < χρῶμα, τὸ (boja): IIIa.

II, 11

Ἀπολλογένης: IV.

Σωσία: II. Tipično ime roba kojemu protagonist komedije priopćava ljubavne nevolje i traži savjet (Bing – Höschele, 2014, 133), što je i ovdje slučaj.

II, 12

Εὐβουλίδης<εὖ (dobro) + βουλή, ἦ (prosudba): IIIb. Pošiljatelj je mislio da je ispravno odlučio kad je oženio siromašnu; očekivao je skrušeni karakter.

Ἡγησιστράτω<ἡγέομαι (voditi) + στρατός, ὁ (vojska): IIIId. „Ratovanje“ je figurativno; opisno objašnjenje zadovoljava tek kad uočimo ime svadljive supruge („Strašna u bitci“, tj. Δεινομάχη).

II, 13

Χελιδόνιον: II. U *Razg. hetera* 10 ostavljena žena čuva ljubavnikovo pismo i jedna Helidonija joj ga čita, a u Aristenetovu pismu Helidonija (pošiljateljica) opisuje proces pisanja pisma i sricanja slova. Bing – Höschele, 2014, 134 uočavaju aluzije na pisanje u oba djela, ali činjenicu da *istoimena* osoba *naglas* izgovara riječi smatram kudikamo važnijim paralelama.

Φιλωνίδη: IV. Postoje intertekstualne poveznice dijelova teksta pisma s Teokritom i elegijama aleksandrijskoga doba. Jedan Filonid je atenski komediograf: Νικοχάρης, Φιλωνίδου τοῦ κωμικοῦ, Ἀθηναῖος, κωμικός, σύγχρονος Ἀριστοφάνους (*Suda*, s. v. Νικοχάρης). Možda je i ovaj (nama nebitan) autor poslužio Aristenetu kao izvor? Iako u literaturi nisam pronašla ovakvu pretpostavku, ne isključujem ju. Od književnika – uzora koji su među korespondentima, Alkifron, Filostrat i Elijan su epistolografi, ali npr. Lukijan pripada drugoj književnoj vrsti. Nadalje, Alkifron je u svoju zbirku uključio Menandra (IV, 18 i 19), tako je i Aristenet mogao nekoga drugog komediografa. Situaciju komplicira ime primatelja u II, 14: Filonid je bio otac drugomu komediografu, Nikoharu (v. citat gore). Je li slučajnost da su dva uzastopna primatelja povezana na ovaj način ili je Aristenet, postavivši ih blizu, pomogao pri identifikaciji i potvrdio na koga cilja? Ovo i iduće pismo možda sadrže citate i parafraze ulomaka njihovih djela koja bi, da su došla do nas, mogla potvrditi identifikaciju – uočavam mnoštvo mogućih odjeka jampskih trimetara i zaplete nalik onima *Nove komedije*. Nadalje, u oba pisma bi tako pismima „komunicirale“ hetere s piscima – ljubavnicima, što je paralela situacije iz II, 1 (dopisivanje epistolografa Elijana i hetere Kalike), a ne

treba smetnuti s uma ni spomenuta Alkifronova pisma Menandra (komediograf) i Glikere (hetera). Nedostatak pretpostavke: nisam pronašla sličnu poveznicu korespondenata uzastopnih pisama.

II, 14

Μέλιττα: II. Usp. Alk. IV, 13 ili *Razg. hetera* 4.
Νικοχάρητι: IV. V. analizu II,13.

II, 15

Χρυσίς: II. Usp. Menandrove komedije (*Samljanika, Eunuh* i *Ulizica*) i *Razg. hetera* 8.

Μυρρίνη: II. Usp. Alk. IV, 5, 10 i 14, Menandrove komedije *Zemljoradnik* i *Mrzovoljnik* te *Lizistratu*. Neodlučnost oko podrijetla dokida komentar o kontekstu u kojem se pojavljuje u *Zemljoradniku*: Drago, 2007, 551 navodi da je „žena ovoga imena udovica“, kao i u Aristenetovu pismu.

II, 16

Μυρτάλη: II. Usp. *Razg. hetera* 14: motiv je isti (prekid). Ostavljena hetera navodi da je bila pretjerano popustljiva, ljubazna i iskrena, a Lukijan prikazuje sličan jednosmjernan odnos iz obrnute perspektive; siromašni je muškarac ostavljen, iako je heteri poklanjao cipele, sandale i mirise. Potvrda su intertekstualne posudbe iz istoga djela.

Παμφίλω: II. Aluzija na bonvivana iz Alk. I, 15 ili *Razg. hetera* 2.

II, 17

Ἐπιμενίδης<ἐπιμένω (uporan biti): IIIb.

Ἀριγνώτη<ἀρίγνωτος, 2. i 3. (poznat; zloglasan): IIIc. Udana je žena zabrinuta da bi mogla doći na zao glas i upozorava upornoga zavodnika: „ne prljaj utaman moj život“, μή μάτην τὸν ἐμὸν ρύπαινε βίον (II, 17, 3 – 4).

II, 18

Μαντίθεος<μάντις, ὁ (gatar) + θεός, ὁ (bog): IIIb.

Ἀγλαοφῶντι<ἀγλαός, 3. (sjajan) + φωνέω (govoriti, zazivati): IIIb.

II, 19

Ἀρχίλοχος: I. Opis sjedinjenja glasi: ἀλλήλων συναπέλαυον ἄμφω οὐ μόνον στέρνω στέρνον ἀρμόζοντες (II, 19, 19-20), što znatno nalikuje Arhiloheu fr. 119: κάπῃ γαστρὶ γαστέρα //προσβαλεῖν μηρούς τε μηροῖς (usp. Drago, 2007: 577).

Τερπάνδρω: I. Pjesnikovo ime dodatnom sferom koju zastupa (glazba) povezuje korespondente i sadržaj; mladić lijepo svira i pjeva serenadu, a Terpandar je „...izumio liru sa 7 žica i dorsku glazbenu ljestvicu“ (usp. Senc, 1910, s. v. Τέρπανδρος). Nadalje, Arhiloh i Terpandar su suvremenici, što pojačava „vjerodostojnost“ njihove korespondencije (usp. „komunikaciju“ Alkifrona i Lukijana).

II, 20

Ἵκεάνειος: IV. Mada ime neodoljivo podsjeća na Alkifronova imena (usp. *Pisma ribara*), nema poveznice sa zanimanjem koresponden(a)ta ni sadržajem.

Ἀριστοβούλω: IV.

II, 21

Ἀβροκόμης: II. Protagonist *Efeške priče*, a identifikaciju potvrđuje citat iz romana.

Δελφίδι: II. Usp. *Razg. hetera* 14.

II, 22

Χαρμίδης: II. Najuvjerljivije je rješenje Platonov *Harmid* u kojem se raspravlja o *sophrosyne*, a sadržaj je pisma ironičan obrat – prikazana je požuda i nevjera (Bing – Höschele, 2014: 141).

Εὐδήμω: IV. Izgubljeni nastavak pisma možda je sadržavao rješenje.

Tablica 1. Aristenetovi korespondenti – distribucija primjera

Kategorija	I	II	III	IIIa	IIIb	IIIc	IIId	IV
Broj primjera	9 (9 %)	19 (20 %)	50 (52 %)	11	18	8	13	18 (19 %)

Kao što je iz Tablice 1 vidljivo, prednjače opisna imena: 50 primjera (52%) pripalo je u kategoriju III, a najčešće se referiraju na sadržaj pisma. Većinom je riječ o anticipaciji središnjega motiva (usp. I, 11, 21 (primatelj) i II, 7) ili za radnju važne osobine aktera, poput ljubavi prema lijepome (I, 1) ili platanama (I, 4), poučnosti i hvalisavosti (I, 4), čednosti (II, 5), seksualne nedostupnosti (I, 21 i 27), upornosti (II, 17) ili neuspješnosti u zavodjenju (I, 17), moći dobroga prosuđivanja (ironičan primjer u II, 12) i pobožnosti (II, 2 i 8) koja može biti i lažna (oba imena u II, 18). Ponekad se aludira na mjesto odvijanja radnje (I, 3 i II, 2), a ime primatelja za I, 3 aluzija je na opisanu zgodu; sastavnica je ponovljena (u drugome padežu) u pismu. Druga po zastupljenosti je najzanimljivija, zahtjevnija potkategorija. Većina primjera dijelom nalikuje na one iz IIIb, ali uz znatno složenije okolnosti poveznice sa sadržajem: u I, 12 ostvarena je dijelom jedne jedine rečenice (imena naglašavaju ljubavnu sreću aktera), u I, 13 imena sažimaju stav (izrečen u pismu) da su za uspjeh potrebne i vještina i sreća, u I, 15 odabrana su po ključu uzrok – posljedica (ljubav dokida neprijateljstvo dvaju gradova), asocijacija imena primateljice u II, 5 posljedica je njezine zaljubljenosti (motiv pisma), primatelj u II, 12 nepovezan je s pismom dok ne uočimo konotacije imena njegove supruge, a onaj u II, 17 sve dok ne otkrijemo da je pridjev sadržan u imenu parafraziran u pismu. Jednostavniji su primjeri u kojima su natuknute okolnosti odvijanja zgode (pošiljatelj, I, 9) ili naveden sporedni motiv (primatelj, I, 9). Daleko najzanimljivijim smatram *titulus* pisma II, 10: poveznica obaju imena s radnjom je intertekstualna i shvatljiva tek nakon analize izvora priče. Primjeri iz IIIa jednostavne su aluzije na zanimanja (ponekad uz ironiju; usp. I, 20 ili II, 12), a IIIc kombinacija toga i raznovrsnih poveznica s temom ili motivom pisma.

Budući da je zbirka bogata intertekstualnim posudbama, ne iznenađuje ni brojnost posuđenih literarnih imena (kategorija II) ni to što potječu

iz Aristenetovih omiljenih izvora; Lukijanovih djela (sukladno erotskoj temi zbirke, najčešće iz *Razg. hetera*), *Nove komedije*, ljubavnoga romana i, zanimljivo, relativno rijetko epistolografije (Alkifron).

Autor nešto rjeđe bira stvarne osobe. Riječ je o piscima koji su na nje ga znatno utjecali: susrećemo npr. Alkifrona i Lukijana (po dva puta), Filostrata i Elijana. Od inačica shvaćanja imena Aristenet (I, 1) priklonila sam se mišljenju da je riječ o autoru, ali uz mogućnost dodatne primjese kategorije III (igra s čitateljima: prilagodba sadržaja pisma asocijacijama vlastitog imena?). Zanimljivo, nema nijedne žene među stvarnim osobama – korespondentima; za sve hetere lako je intertekstualnim poveznicama ustvrditi da su literarne.

Za razliku od kategorije III, čiji su rezultati precizni jer se temelje na odnosu *titulus* – tekst pisma, ostaje sumnja da mnogi nesvrstani primjeri ustvari pripadaju u kategorije I ili II. Naime, grčka je književnost najveće gubitke pretrpjela upravo na području vrsta koje su najviše utjecale na Aristeneta; izgubljena je gotovo cijela produkcija *Nove komedije*, dobar dio helenističkoga pjesništva (npr. Kalimah), ljubavnih romana i fikcionalnih epistolarnih zbirki, pa je intertekstualna analiza često neprovediva. Sukladno tomu, vrlo je vjerojatno da su pojedini korespondenti likovi iz izgubljenih drama ili u Aristenetovo doba popularni autori čiji opus i slava nisu dospjeli do nas (npr. Filonid i Nikohar; v. analize pisama II, 13 i 14).

Kako bismo dobili uporište za (pr)ocjenu Aristenetova imenovanja, potrebno je rezultate staviti u kontekst konvencija književne vrste, a dobit ćemo ga analizom stanja u najvažnijoj i najopsežnijoj zbirci, Alkifronovoj.

5. Imenovanje korespondenata – Alkifronova zbirka

Nažalost, sama analiza ne može biti uvrštena zbog ograničenja duljine rada, već predočujem samo konačne rezultate. Imenovanje u Alkifronovoj zbirci ionako je neusporedivo jednostavnije i repetitivno (što se iz Tablice 2 jasno vidi), pa gubitak čitatelja nije velik.¹¹

¹¹ Napomena: primjera je ukupno 240 (II, 1 i IV, 13 nemaju *titule*, a onaj za fr. 5 ne sadrži imena).

Tablica 2. Alkifronovi korespondenti – distribucija primjera

Kategorija	I	II	III	IIIa	IIIb	IIIc	IIId	IV
Broj primjera	25 (10,5%)	3 (1%)	191 (79,5%)	144	25	21	1	21 (9%)
Pisma ribara	-	-	44 (100%) ¹²	33	5	5	1 ¹³	-
Pisma seljaka	2 (2,5%)	-	66 (87%)	37	19	10	-	8 (10,5%)
Pisma parazita	-	-	81 (96,5%)	74 ¹⁴	1	6	-	3 (3,5%)
Pisma hetera	23 (64%)	3 (8%)	-	-	-	-	-	10 (28%)

Alkifron znatnu prednost daje opisnim imenima. Najzastupljeniji su jednostavni primjeri (IIIa), a uz to i poprilično monotono korišteni. Promotrimo: unutar knjiga I – III većina imena nije vezana za sadržaj domicilnoga pisma, već uz ribarsku sferu općenito u I (more, dijelove brodske i ribolovne opreme i sl.), polja, stabla i životinje u II i hranu, piće ili osjećaj gladi u III. Drugim riječima, većina *titula* unutar knjiga mogla bi se ispremijestati bez ikakvih bitnih posljedica. Imenovanje u I – III u skladu je s općim naglaskom na fikcionalnosti korespondenata: oni su tek tipovi. Obrnuto, u IV je tendencija karakterizacije likova veća, stoga joj korespondenti nikad ne nose opisna imena.

Kategorija III ima konačne rezultate, a postotak zastupljenosti prve dvije ovisan je o problematici imena hetera u knjizi IV. Naime, stvarne grčke hetere bile su uzor komediografima prilikom oblikovanja i literarnih imenovanja (posredno i epistolografima), stoga je iznimno teško odrediti aludira li se na stvarnu osobu ili na lik iz literature kad „aristenetovske“ intertekstualne poveznice kao ključ rješenja nisu ponuđene.

Ako izuzmemo historijske hetere, stvarne osobe su rijetko korespondenti, a samo je jedan pisac u toj ulozi – Menandar. Literarna imena autor bira vrlo rijetko, a posuđena su isključivo iz komedija.

¹² Postotci unutar knjiga I – IV odnose se na zbroj pisama knjiga, ne čitave zbirke.

¹³ Ime primateljice pisma I,11 (Haropa; „Okrutna“) pojašnjava pismo – odgovor (I, 12); ton pokazuje strogost i neumoljivost majke kojoj se kći obratila s ljubavnom nevoljom.

¹⁴ U III, 41 oštećenje teksta čini svrstavanje u IIIa donekle nesigurnim.

Zaključak

Prevlast opisnih imena uočavamo u obje zbirke, ali znatno je veća u Alkifronovoj (čak apsolutna u *Pismima ribara*). Pritom Alkifron preferira jednostavna i unutar pojedine knjige međusobno često zamjenjiva tipska imena koja aludiraju samo na zanimanje i općenitu sferu djelovanja aktera, dok ih Aristenet radije čvršće povezuje sa sadržajem, temom ili središnjim motivom konkretnoga pisma. Također, Aristenet pravi ogroman iskorak prema kompliciranijem imenovanju. U (barem) trinaest slučajeva poveznica sa sadržajem „pojačana“ je dodatnim okolnostima međuodnosa asocijacija koje sastavnice imena ostvaruju, npr. pojašnjenje odabira (oba) imena samo je u jednoj jedinoj rečenici, mogu aludirati na uzrok i posljedicu opisane zgrade ili biti sažetak neke tvrdnje iz pisma, a u jednome slučaju tek pažljivo promatranje konteksta izvora dokazuje da odabrana imena nisu tu posve nasumično. U Alkifronovoj je zbirci pronađen takav svega jedan i to relativno jednostavan primjer (rješenje je u pismu – odgovoru). Hetera u Aristenetovoj zbirci mogu nositi i opisna imena vezana uz sadržaj pisma (Kalika, Filohrematija), a Alkifronove nikad. (Osim toga, iako se povremeno spominju u pismima knjiga I – III, u ulozi korespondentica pojavljuju se samo u IV).

Premda oba autora u zbirku uključuju pisce – uzore kao korespondente, Alkifron to čini samo jednom (Menandar), a Aristenet često (Alkifron, Lukijan, Elijan, Filostrat, Arhiloh i Terpandar). Kada je riječ o stvarnim osobama općenito, u Alkifronovoj su zbirci najzastupljenije hetera, a u Aristenetovoj pisci (v. gore). Pritom u kategoriji I u Aristenetovoj zbirci uopće nema žena.

Posuđena literarna imena igraju neusporedivo važniju ulogu u Aristenetovoj zbirci, a redovito sa sobom donose i odjeke svoga domicilnog djela: citat, parafrazu ulomka, jasne paralele motiva ili neke okolnosti odvijanja radnje. Autor nudi zagonetku koja, za razliku od Alkifronove, podrazumijeva i intertekstualnu potvrdu (točne) interpretacije imena, što čitatelju stvara zadovoljstvo i nagradu za trud uložen u pronalaženje poveznice s pismom.¹⁵ Nadalje, njegove su hetera redovito literarni likovi. U Alkifronovoj su zbirci imena ovoga tipa posuđena gotovo isključivo iz komedija, a dijapazon podrijetla u drugoj je zbirci širi (komedije,

¹⁵ Sličan je postupak i pri odabiru pisaca.

Lukijan, ljubavni roman i epistolografija). Kasnije doba života i veći izbor koji iz toga proizlazi samo su dio objašnjenja ove razlike; Aristenet je općenito skloniji varijaciji (što je i onomastička analiza pokazala), a intertekstualnost je bitnija odrednica njegovih pisama. Moguće je pretpostaviti da je primarni cilj njegova djela bio poticaj čitatelja na edukaciju, a ne zabava anegdotama tipskih likova (kao u Alkifronovoj).¹⁶

Dakle, iako općim načelima imenovanja korespondenata prati tradicionalne smjernice prethodnika, Aristenet unosi znatnu dozu inovacije i osvježenja u književnu podvrstu kojoj pripada. Provedeno istraživanje poziva na zaključak da nijedno ime nije u zbirku uključeno slučajno i ostavlja žaljenje i frustraciju što svi primjeri nisu mogli biti interpretirani na prikazane načine. Nedovoljno uvjerljiva tumačenja i nerješive dvojbe odlučila sam ne prikazati u ovome radu, dajući prednost pregledu sigurnih tendencija pred nedokazivim pretpostavkama. Naravno, ostaje nada da će daljnja otkrića ulomaka grčkih djela dopuniti i precizirati brojčane odnose ovdje predloženih kategorija.

Literatura

- ARNOTT, WILLIAM GEOFFREY (1982) „Pastiche, Pleasantry, Prudish Eroticism: The Letters of Aristaenetus“, *YCLS*, br. 27, str. 291 – 320.
- BENNER, ALLEN ROGERS – FOBES, FRANCIS HOWARD (1949) *The Letters of Alciphron, Aelian and Philostratus*, Harvard University Press, Cambridge.
- BING, PETER – HÖSCHELE, REGINA (ur.) (2014) *Aristaenetus, Erotic Letters*, The Society of Biblical Literature, Atlanta.
- DRAGO, ANNA TIZIANA (2007) *Aristeneto: Lettere d'amore*, Pensa Multimedia, Lecce.
- GALLÉ CEJUDO – RAFAEL JESÚS (1999) *Aristéneto: Cartas Eróticas*, Ediciones Clásicas, Madrid.

¹⁶ Pretpostavka objašnjava i brojnost imena pisaca u njegovoj zbirci.

- HAJDAREVIĆ, SABIRA (2013) *Umijeće varijacije u Aristenetovim Ljubavnim pismima*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, Zadar.
- HAJDAREVIĆ, SABIRA (2014) „Imenovanje korespondenata u grčkoj fikcionalnoj epistolografiji i Aristenetove inovacije“, *VIII. Skokovi etimološko-onomastički susreti*, 23. – 25. 10. 2014, Zadar.
- HAJDAREVIĆ, SABIRA (2015) „Grčke fikcionalne zbirke pisama u kontekstu; čimbenici razvoja i obilježja književne (pod)vrste“, *Latina et Graeca*, Zagreb, br. 26, str. 9 – 24.
- HODKINSON, OWEN (2009) *Brief Encounters: Studies in the Letters of Alciphron, Aelian, and Philostratus*, doktorska disertacija, The Queen's College, Oxford University, Oxford.
- HORNBLOWER, SIMON – MATTHEWS, ELAINE (ur.) (2000) *Greek Personal Names: Their Value as Evidence*, Oxford University Press, Oxford.
- KANAVOU, NIKOLETTA (2015) *The Names of Homeric Heroes*, De Gruyter, Berlin – Boston.
- KANAVOU, NIKOLETTA (1977) *Aristophanes' Comedy of Names: A Study of Speaking Names in Aristophanes*, De Gruyter, Berlin.
- KÖNIG, JASON (2007) „Alciphron's Epistolarity“, MORELLO, RUTH – MORRISON, ANDREW (ur.) *Ancient Letters: Classical and Late Antique Epistolography*, Oxford University Press, Oxford.
- LIDELL, HENRY GEORGE – SCOTT, ROBERT (ur.) (1968) *A Greek-English Lexicon: A Supplement*, 9. izdanje, Oxford University Press, Oxford.
- LIOVIĆ, ZVONKO (2013) *Interpretacija Homerovih osobnih imena*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, Zadar.
- MAZAL, OTTO (ur.) (1971) *Aristaeneti Epistularum Libri II*, Teubner, Stuttgart.
- MUIR, JOHN (2009) *Life nad Letters in the Ancient Greek World*, Routledge, New York.

- NOVAKOVIĆ, DARKO (1982) „Fabularni oblici u antičkoj epistolografiji“, *Latina et Graeca*, Zagreb, br. 20, str. 69 – 85.
- OSBORNE, MICHAEL – BYRNE, SEAN (ur.) (1994) *A Lexicon of Greek Personal Names (LGPN)*, Oxford University Press, Oxford.
- ROSENMEYER, PATRICIA (2001) *Ancient Epistolary Fictions: The Letter in Greek Literature*, Cambridge University Press, Cambridge.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR (2009) *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Golden Marketing, Zagreb.
- ZANETTO, GIUSEPPE (2005) *Alcifrone, Filostrato, Aristeneto: Lettere d'amore*, Biblioteca Univ. Rizzoli, Milano.

Original scientific paper
Received 4. XI. 2017.

SABIRA HAJDAREVIĆ
University of Zadar, Department of Classical Philology

NAMING OF THE CORRESPONDENTS IN ARISTAENETUS' *EROTIC LETTERS*: TRADITION AND INNOVATION

Abstract

Literary conventions of Greek fictional epistolography impose on its authors certain rules for naming of the correspondents. Three types of naming are allowed: choosing a real person, borrowing a literary character or creating an "artificial", so called descriptive names.

This paper deals with principles of naming the correspondents in the collection *Erotic letters*, written by the late antique epistolographer Aristaenetus. The data obtained are placed into a wider context by comparison with naming of the correspondents in a larger and much more praised Alciphron's collection. Besides some expected similarities, the comparison revealed some significant differences as well: naming in Aristaenetus' collection is far more imaginative and complex, correct identification of the correspondents is in fact an interesting game of hide and seek, and there are carefully concealed clues in the text of the letters that help the reader with the mystery-solving.

The paper points out Aristaenetus' onomastic innovations and offers an evaluation of their contribution to the overall literary merit of his collection.

Key words: Aristaenetus; literary onomastics; descriptive names; Greek fictional epistolography; Alciphron